

BUDA FERENC

Derű–ború

TÚNÓDÉSEK FEHÉRRŐL-FEKETÉRŐL VIII.

Ismét csak egy térképet bogarászok. Ki ne látná be, hogy így a legolcsóbb s legkényelmesebb utazni? Nem is szólva a kockázatmentességről. (Lehet ám persze, hogy ez a magyarázat csupán valós helyzetem s állapotom „savanyú a szőlő” életérzéséből fakad...) Ezúttal a Hanti-Manysi Autonóm Körzet térképe fekszik előttem. Oroszországnak ez a különleges közigazgatási egysége a Nyugat-Szibériai Alföldön, annak is nagyjából a déli felében terül el. A „terül el” ezúttal nem pusztán stílusfordulat: nevezett körzet területe több mint 532 ezer négyzetkilométer, kicsiny hazánk vagy öt és félszer kitelne belőle. Állandó népessége – a 2000. január elsején rögzített adatok szerint – 1 millió 366 700 lélek. A lakosság létszáma azóta a gáz- és olajfeltárások jó keresettel biztató munkaerő igénye folytán bizvást növekedett. Hogy mennyivel, azt nem tudom: nincs róla újabb adat a birtokomban. Mindenesetre bármekkorára gyarapodott a lakosság, az biztos, hogy még így is tágasan, kényelmesen elférhetnek egymástól. Legalábbis matematikai szempontból értelmezve. Hogy egyéb vonatkozásban miként áll a helyzet, arra már bajosabb biztató választ adni.

Idén (2013-ban) lesz kilenc éve, hogy az említett térképet ott, a helyszínen: az autonóm körzet közigazgatási központja, Hanti-Manszijszk egyik papír- és írószertboltjában megvásárolhattam. Nem emlékszem rá, mennyit fizettem érte (árjelölés nincs rajta: valószínűleg azért nem nyomatta rá a kiadó, mert számított a belátható időn belül bekövetkező árváltozásra), ám az biztos, hogy igen olcsó volt. A hasonló hazai kiadványokhoz képest mindenképp olcsó. A tárgyilagosság végett meg kell jegyeznem, hogy használatához meglehetősen tágas teret feltételeztek: a lap mérete széthajtogatva 84x90 centiméter. Dehát, mint tudjuk, az a tájék terekben aztán igazán nem szűkölködik. Viszont – hogy a mértéktartás is érvényesüljön – a terület ábrázolása a lapnak a túloldalán folytatódik, s így a papír felületének színefonákja teljes egészében ki van használva. Lám: így takarékoskodhat a papirossal még egy olyan, fában és erdőben gazdag (s tegyük hozzá: sok egyéb dologban rendkívül pazarló) ország is, mint a *Rosszijszkaja Federacija*.

E térkép egyébként rendkívüli részletességével és pontosságával vonja magára a figyelmet. (Többek közt ezért is hozom szóba.) Hajdan, még a szovjet korszak éveiben megtett utazásaim alkalmával is igyekeztem efféléket beszerezni a Birodalom meglátogatott területeiről, ám azokat aligha illethetné ilyen elismerő szó: legtöbbjük elnagyolt, pontatlan s hiányos képet mutatott, sőt olyan is akadt közöttük, amelyen itt-ott már-már célzatosnak tekinthető torzítások voltak észlelhetők. Ma már bajos volna megállapítani, hogy a kisebb-nagyobb hibákért, hiányokért és pontatlanságokért vajon csupán a nemtörődöm hanyagság okolható-e, vagy pedig az odalátogatók iránti gyanakvó bizalmatlanság, horribile dictu *az ellenség megtévesztésének* előre megfontolt – akár helyileg kezdeményezett, akár központilag

elrendelt – szándéka lappangott a dolog háttérében. De nem szeretnék a rossz-hiszeműség vétkébe esni: a Szovjetunió könyv alakban kiadott egykori autóatlasza (amelynek egyik lapja kapcsán néhány fejezettel és hónappal korábban *derüsenborúsan* már elmerengtem volt) egy-egy utazásnál bizvást még ma is használható lenne. Ha, mondjuk, magát az utazást nem hátráltatnák s bonyolítanák itt-ott egyéb körülmények. Például: újonnan kialakított államhatárok s a határokon éberen szolgáló határőrizeti szervek, időnként s helyenként bekövetkező különféle – etnikai vallási, politikai, hatalmi – villongások, jövevény autósokra vadászó korrump közlekedési rendőrök, a közbiztonság néhol elképesztő hiányosságai, és így tovább. Ámbár bizonyos adminisztratív akadályok akkoriban még inkább megnehezítették a mozgást a *szövetségbe forrt szabad köztársaságok* területén. Egy adott lakóhely harminc kilométeres körzetén túli utazást például csak érvényes útlevél birtokában engedélyeztek a hatóságok. (Érdekes belegondolni annak az ottani abszurd állapotnak virtuális hazai változataiba. Ha, teszem azt, nálunk is bevezettek volna egy ilyen regulát, Kecskemétről Kerekegyházára vagy Jakabszállásra még kibiciklizhettem volna pusztán a személyigazolvánnyal a zsebemben, ám Tiszakécskére, Kiskőrösre, Kalocsára, pláne Szolnokra vagy Szegedre már útlevélért kellett volna folyamodnom. Nálunk a vasfüggöny felszámolásáig „csak” a nyugati határrégióba[n] utazatóknak nehezítették meg az életét.) A korszak vége felé, úgy 88, 89 táján aztán már lazult valamelyest a póráz a Birodalomban is. Térjünk vissza azonban egyelőre Hanti-Manysiföld mappájához. Két hatalmas folyam: az Ob, valamint az épp Hanti-Manyszijszknál beletorkolló Irtis vízgyűjtő területének jókora részét foglalja magában ez a körzet, így aztán telistele hálózza a változatos méretű s irányú, szeszélyesen kanyargó mellékvizek elképesztő sokasága. Mennyiségiükre nézvést, azt hiszem, nem túlzás kimondani: számtalan. Az apraja – s ezek között akad azért 30-40, sőt akár 50 km hosszú is – névtelenül kacskaringózik a végeláthatatlan erdők világában, (a térkép legalábbis nem tünteti föl nevüket), de még a nagyja mindegyikének sem jut teljesen külön-külön elnevezés: jó néhányuk a párjával van jelen, csupán a *Bolsaja* („nagy”) s a *Malaja* („kicsi”), sőt adott esetben a *Szrednaja* („közepes”, „középső”), illetve a *Szevernaja* („északi”) meg a *Juzsnaja* („déli”) jelző különbözteti meg őket egymástól. De ugyan ki fia győzné egytől egyig mindnyájukat egyenként megnevezni, ha egyszer ilyen sokan vannak? (Hazai vizeink közül hirtelenjében csak a Körösök neve jut eszembe analóg példaként e megkülönböztető, jelzős elnevezésre.) A két nagy folyam helyenként ágakra szakadva, szélesen hömpölyög, a többi pedig szeszélyesen meanderezik, kedve – ám valójában: a domborzat adottságai – szerint, s zabolátlan kacskaringózása közepette többet folyik jobbra meg balra, sőt helyenként hátrafelé, mint előre, azaz a torkolatot iránt. (Gondolom, hasonló képet mutathatott a Tisza is, valaha, régen: még Vásárhelyi Pál s a folyószabályozási munkálatokat csákánnyal, lapáttal, talicskával véghezvivő kubikos bandáink munkálkodása előtt.) Hogy aztán ezekből az egymással szinte összehurkolódó kanyarokból alkalomadtán milyen mókás helyzet fakadhat, azt megtudhatjuk a kitűnő nyenyec költő-író – s nem épp melleleg: harcos környezetvédő, népe hagyományainak eltökélt, konok őrzője, feltámasztója és életben tartója, az észak-eurázsiai őshonos kisépek jogaiért és életlehetőségeiért síkra szálló mozgalom egyik jeles alakja – *Jurij Vella* egyik rövidke elbeszéléséből.

A történet dióhéjban a következő: egy nyenyec meg egy hanti halász, kik *egymásnak voltak jó barátai*, egy reggel elindultak kettesben egy ladikkal halászni a folyó alsó szakaszára. Csurognak, evezgetnek lassan lefelé a ladikban, ám a haladás meggyorsítása végett igyekeznek itt-ott le-levágni a folyó hosszából: elérkezvén egy-egy olyan helyre, ahol két nagy kanyar íve már-már összeér, partra húzzák a ladikot s átcipelik a következő kanyarba. Ezzel a módszerrel utat is, időt is sikerül megtakarítaniuk. Mindkettő nagy mesélő, s hogy az idő még jobban teljék, hát közben meséket mondanak egymásnak, váltakozva hol az egyik, hol a másik. Csurgás, átcipekedés meg mesélgetés közepette vígan telnek az órák, már a nap is lefelé hajlóban, s kezdi egy kissé nyugtalanítani őket, hogy még a színe sem tűnedezik elő az elérni szándékozott halászterületnek. Hogy lehet ez? Tán időközben meghosszabbodott a folyó? Némi tünődés meg szemlélődés után ráeszmélnék: úgy belemelegedtek a mesélésbe, hogy merő figyelmetlenségéből már jó ideje következetesen rossz felől húzták partra a ladikot s a visszafelé folyásnál rakták ismét vízre. Így aztán, miközben szólt, csak szólt egyik mese a másik után, hosszú órák óta egyazon kanyart járták körbe, s minduntalan ugyanoda tértek vissza. Akárcsak az élet legnagyobb, legfontosabb eseményeiből, ebből a történetből is több tanulság hámozható elő – ha egyáltalán szükség van mindenáron tanulságokra. Egyfelől: veszteségeink legtöbbször figyelmetlenségéből fakad. Másfelől: majdnem minden veszteségért adódik némi – annyi, amennyi – kárpótlás. Ez a két – más-más nyelven beszélő, ám egymás nyelvét is jól értő – halászember halat ugyan nem fogott aznap, ám az idejük szépen s haszonnal telt mégis. S effélet nem mindenkor mondhat el bárki; még akkor sem, ha egyébként kézzelfogható nyereséggel zárta a napot.

Ott tartózkodásunk egyik napján hajókirándulásra vittek bennünket. Az Irtis torkolatától keletre kanyarodva felfelé haladtunk a hatalmas Ob vizén. Az itt-ott már sárguló, rozsdálló nyárfákkal, nyírfákkal, fűzekkel tarkított sötétzöld s végeláthatatlan északi fenyőerdő, a tajga nem mindenütt hatolt le egészen a partig. Terjedelmes zátonyok, csupaszon maradt, fehéren villogó homokpadok szemléltették: a víz felségterülete messze tovább tart a part vonalánál. Mintegy 8-900 méter széles lehetett az Obnak általunk hajózott ágán a vízfelület az akkori, alacsony vízállásnál, nagyjából háromszor akkora, mint a Duna Pest és Buda között. „Nagy víznél vajon milyen széles szokott lenni?” – tudakoltam helybeli kíséronktól. „Nagy víznél? Körülbelül 40-50 kilométer – mosolygott az idős hanti férfi. – Olyankor ezek az ágak mind egybeszakadnak” – s kimutatott egy folyóágra, amely közelében épp eldohogott a hajónk. Könnyű s kesernyés vágyakozással szemléltem a végtelenbe vesző erdős-vizes tájat: jó lenne egyszer – leginkább ilyentájt: a szűnyogokkal gyötrő nyár elmúlta után, de még a dermesztő fagyok előtt – eljönni ide vagy három hétre sátorral, ladikkal, hátizsákkal, s elbóklászni bármiféle előre meghatározott cél nélkül, csak járkálni, nézelődni, s élni, nagyokat lélegezni, együtt a madarakkal, erdei vadakkal, ezekkel a csendes voltukban is beszédes fákkal! Persze, nem egyedül, csakis valamelyik fiam – a fiaim – társaságában: magányosan már túlságosan kiszolgáltatottnak érezném magam egy ilyen kalandra. Ám azt is tudtam jól: ebből sem lesz már semmi. És azt sem felejtettem: apám s nagyapám nemzedékéből hányan, de hányan jutottak el ide, no meg még ennél is távolabb-

ra, ráadásul egyáltalán nem a maguk jószántából – viszont tömegesen is a teljes kiszolgáltatottság állapotában. S mint jól tudjuk, bizony sokan, igen sokan soha nem tértek haza.

Mi azonban térjünk vissza még egy kicsit a térképhez. Nemcsak folyókkal, de állóvizekkel is gazdagon el van látva ez a vidék. Kiterjedt lápok borítják, változatos méretű tavak pettyezetik tele, s ha Finnországot a maga 30-40 ezer kisebb-nagyobb tavaival Ezer Tó Országaként tisztelhetjük, úgy – noha nem vállalkoztam rá, hogy egyenként megszámláljam – tavak tekintetében szemlátomást Ugorföld sem alábbvaló. Száraz utakban s településekben viszont nem nagyon bővelkedik. A kb. Szekszárd méretű Hanti-Manszijszkot a külvilággal kelet felé összekötő műút – noha a térkép feltünteti – ottlétünk idején még nem készült el egészen. (Nyugati irányban, mint hallottam, nem is tervezik: arrafelé marad a repülőgép.) A legközelebbi vasútállomás úgyszintén keletre, a körzet legnagyobb városánál, az ezredforduló idején 277 ezer lakost számláló Szurgutnál érhető el, Hanti-Manyszijszktól mintegy 240 kilométernyire – légvonalban. (Lenn valamelyest hosszabb az út.) Nyáron nagyrészt a hajózható folyókon zajlik a földfelszíni közlekedés. Télen úgyszintén, de természetesen nem hajókkal: a méternyi vastagra meghízott jég nem csupán a személy- meg a teherautókat, s a motoros szánokat, hanem a különféle, hatalmas méretű erőgépeket is könnyedén elbírja. S persze, el ne feledkezzünk a légi közlekedésről! Nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a repülőgépek, megfelelő méretű le- és felszálló pálya híján pedig a helikopterek. Ha túlságosan sok lakott település – város meg falu – neve nem is böngészhető ki ezen a föld-abroszon, annál több az olyan, amelynek neve mellett ott a megjegyzés: *lakatlan*. S ami végképp figyelemre méltó: a magányos építmények, a környező erdő- és lápvidéktől az emberi beavatkozás vagy saját különleges jellegük miatt elűtő terpszakaszok, ill. részletek is aprólékosan fel vannak tüntetve. Sorra olvasom, mondhatni tucatjával a megjelöléseket (magyarra fordítva): *homokzátony, téli szállás, csom („kúp alakú, bőrrel, fakéreggel vagy újabban ponyvával borított sátor”), őrszolgálati telep, labaz („lábas kamra”), jurta, nyári szállás, irtásföld, erdőparcella, vadászkunyhó, megállóhely (azaz: folyóparti kikötőhely), átkötő csatorna, halászterület, természetes határ*, vagy egyszerűen csak *kunyhó*. Ezek némelyike névvel ellátva: „*XY kunyhója*”. Vagy egyszerűen csak melléírva a név, a tulajdonviszonyt jelző birtokos eset nélkül. (Valaha, meglehet, benne lakott az illető, vagy tán az övé is volt.) S ami a táj jellegét s természetét immár végképp megmásítja: a hatalmas körzet kiterjedt területein olajfűró tornyok, gázfeltárások százai. Mivelhogy Ugorföld – avagy oroszosan: *Jugria* – mélyén ott rejtőzik Oroszország kőolaj- és gázkészletének túlnyomó része. Ez a hatalmas földalatti vagyon, amelynek valódi mennyiségét inkább csak felbecsülni, mintsem egzakt adatokkal pontosan megállapítani lehet, áldás és átok egyszerre: egyfelől a fejlődés, a fejlesztés szinte beláthatatlan távlatait nyitja meg a térség számára (miközben ma már Oroszország gazdasági súlyának s ebből adódó nemzetközi tekintélyének is egyik legfőbb megalapozója és fenntartója), másfelől viszont a feltárás egyben hallatlan környezeti-ökológiai károkat okoz. Ez utóbbinak pedig tragikus a terület őslakosainak életére kifejtett hatása. A feltárásokkal járó pusztításoknak és szennyezéseknek ugyanis elsősorban ők isszák meg a levét. Az északi tajga és tundra térségein élő emberi

közösségek a maguk hagyományos életmódjával, önfenntartó tevékenységével évszázadok, évezredek óta beilleszkedtek a szűkebb és tágabb környezet ökoszisztémájába, s őseik sokszorosan kipróbált életvitelét, módszereit követve már a maguk jól felfogott érdekében sem ejtettek a tájon gyógyíthatatlan sebeket. (Mint hogy a mi barátságosabb éghajlatú tájainkon aligha rögződött a köztudatban, itt érdemes megjegyeznünk: észak felé haladva a fokozatosan rövidülő tenyészidő miatt a kárt szenvedett, megbolygatott természeti környezet mind nehezebben regenerálódik, olyannyira lelassul a természetes öngyógyítás folyamata. Például ha egy soktonnás, lánctalpas szállító jármű végiggördül a tundrán, annak a nyoma még 80-100 év múlva sem gyógyul be.) Manapság – hogy egyéb károkat ne is említsünk – az olajfeltárások következtében elszennyeződött folyóvizetből kipusztulnak a halak, az időtlen idők óta használt halászterületeken megszűnnek, ellehetetlenülnek az élet korábbi feltételei, így az ottani – a tárgyilagosság kedvéért tegyük hozzá: gyér – őslakosság számára *elméletileg* három lehetőség kínálkozik. 1. Elköltözik szülőföldjéről messzi északra, északkeletre, a még hosszabb, fagyosabb telek s járhatatlanabb mocsarak világába, ahová *egyelőre* még nem hatoltak el a gigantikus erőgépek, a fűrotornyok s a csővezetékek. Térképen ez csupán egy-két arasz. A valóságban: sok száz kilométer, a megszokottnál jóval mostohább viszonyok közepette, merőben ismeretlen, korábban soha be nem járt terepen. Ritka ember az, aki effélére közvetlen testi kényszer nélkül rászánja magát. 2. Szakítván apáitól, nagyapáitól, dédapáitól, ükapáitól örökölt s eltanult hagyományos életmódjával, munkára jelentkezik a mindenható olajcégnél. Elméletileg ez is egy lehetőség. Korábbi tudásának, tapasztalatainak azonban ott már semmi hasznát nem veszi. A cégnek ráadásul megvannak a maga máshonnan, messziről hozott, korábban jelentkező vagy előre kiszemelt, s jól képzett szakemberei, akik számára – a valóban jó kereset reményében, no meg különben is ez a megszokott életformájuk – nem nyűg a napi nyolc óra megfeszített munka, a váltott műszak, a vállalati munkafegyelem, s akik ezenfelül a helyi őslakosokhoz képest általában sokkalta jobb fizikai adottságokkal rendelkeznek. Így hát ez utóbbiak „versenyképessége” e téren gyakorlatilag alig több a semminél. 3. Látszólagos kiút, ám lényegében csak kényszerpálya gyanánt marad a városba költözés, a maga jól ismert velejáróival: végleges elszakadás a föld-víz-erdő szülőhazától, a hagyományoktól, az anyanyelvtől, a saját kultúrától, tengődés aljamunkából, segélyekből, lesüllyedvén az elősködő életmód rohamosan züllesztő, általános megvetéssel sújtott szintjére. Nem éppen naprakész adatok szerint az autonóm körzetben élő ún. erdei nyenyecnek mintegy 60, a hantiknak (osztjákoknak) 50, a manysiknak (voguloknak) talán 30 százaléka beszél még az anyanyelvét. Igen valószínű, hogy ezek az arányok napjainkra még inkább eltolódtak a nem beszélők „javára”. Városba települtek körében pedig ez az arány akár 0%-ra vagy annak közelébe zsugorodhat.

Megérne még egy külön misét az alkoholizmus problémája. (Ámbár ebben a konkrét összefüggésben a „probléma” szó inkább csak afféle szépítő kifejezés.) Oroszországban – akárcsak minálunk – köztudomásúlag súlyos társadalmi-egészségügyi gondok okozója és gerjesztője az általánosan elterjedt, mértéken felüli szeszfogyasztás. (Okkal vetődik fel a kérdés: ugyan hol a mérték? Mindenesetre: az egy főre jutó adagot tekintve mi is csak a valahol a nyomukban kullogunk.) Ez

a családot, személyiséget, életközösséget szétmállasztó – talán így a legpontosabb ma már megnevezni – népbetegség a lakosság átlagához képest is fokozottan sújtja Szibéria kis népeinek a fiait. (Igen, a fiait: náluk a nők között – egyelőre? – még kevesebb az alkoholista, mint pl. az oroszoknál.) A társadalmi és éghajlati tényezőkön túl (például: a huzamos napfényhiány okozta depresszió) ennek öröklött élettani okai is vannak: legtöbbjük szervezetéből hiányzik az alkoholt még a májban lebontó és kiszűrő enzim, így a szesz rövid úton a központi idegrendszerbe jut, és ott fejt ki „áldásos” hatását, a korai elhalálozáson felül még maradandó s az utódokat is sújtó károsodásokat okozva. (Hasonló tünetek figyelhetők meg egyébként a közép-, belső- és kelet-ázsiai népeknél, továbbá az eszkimóknál és az észak-amerikai indiánoknál is.) Leegyszerűsítve: ha rákaphat az italra, őket első sorban nem a májzsugor fenyegeti, hanem valamilyen ideg- vagy agybetegség. Abba persze éppúgy bele lehet pusztulni. Hajdan, hajdanán, még a cári időkben tilos volt vodkát eladni ezeknek a tajgai-tundrai halász-vadász-réntartó népeknek. (A tilalmat természetesen akkoriban is lépten-nyomon kijátszotta a furfangos kupec meg a szeszcsempész: „*Magas a mennybolt, a cár meg messzi van*”). A hetven éven át kitartó szovjet korszakban életbe lépett ugyan számos egyéb tilalom, a szesz forgalmazásának és fogyasztásának azonban – eltekintve a gorbacsovi *szuhoj zakon* („száraz törvény”) kurta, mulandó és a meghirdetett cél szempontjából teljes kudarcba fulladó időszakától – állami törvény, rendelet vagy határozat soha nem vetett gátat. (Az olykori szesz-mizériát, ha netán felütötte a fejét, a kenyérhiánynál jóval könnyebben pótolták: alkoholt szinte mindenből – vagy majdnem mindenből – lehet kottyasztani.) Így aztán az Urálon túli nyelvrokaink meg a különféle altáji, paleoszibériai és egyéb nyelveket (még) beszélő népek körében töretlen erővel fejt ki hatását azóta is, ma is, továbbra is *ad infinitum* az alkohol.

Nehogy az a látszat keljen rólam, hogy csak úgy térképvásárlás céljából ugrottam ki Szibériába, ezért megemlítem: a finnugor írók épp soron következő nemzetközi konferenciáján vett részt az a magyar küldöttség, amelynek akkor, 2004-ben magam is tagja lehettem. A tanácskozás részletes, szakszerű ismertetésére nem vállalkozom; e jegyzet keretei akkor sem lennének alkalmasak ilyesmire, ha megvolna rá a sokoldalú szakmai felkészültségem. Valami azonban mélyen belém égette magát, el kell hát mondanom. Megérkezésünk másod- vagy harmadnapján valaki megemlíti a vendéglátóink közül: „Mozgalom indult nálunk csontgyűjtésre.” „Miféle csontgyűjtésre?” „Azok csontjait szedegetjük össze, akik annak idején elszöktek a gulagokból, s odavesztek a tajgában.” Még el sem múlt a döbbenet az arcunkról, amikor így folytatta: „Egy másik mozgalom pedig gyermekcsontok összegyűjtésére vállalkozott: azon gyermekekére, akik a kötelező bentlakásos iskolákból szökdöstek el, de nem jutottak el hazáig, mert útközben megfagytak, s felfalták őket a vadállatok. Valahogy szeretnénk megadni nekik is a végtisztességet.” Nem tudom, ezek után van-e értelme egyáltalán történettudományi, jogi vagy erkölcsfilozófiai vitát folytatni arról, hogy a 20. század diktatúrái közül melyik nevében s égisze alatt követtek el égbekiáltóbb vétkeket? Belátom: az áldozatokat semmiféle nemzetközi vádhatározat nem támasztja már fel. De Uraim, könyörgöm: legalább a bűnösöket ne próbáljuk lépten-nyomon tisztára mosni!

Bárki kérdőre vonhat: vajon a szóba hozott mappa okán ugyan mi végre foglalkozom ilyen hosszan a térkép jelei közt nem is látható részletekkel? Nos, úgy gondolom: napjainkra már oly mértékben összezsugorodott a Földgolyó, hogy bárhol történjék valami jó vagy rossz a világon, az minket is, engem is érint. Ezenfelül pedig magyarként van még egyéb közöm/közünk is ahhoz a távoli tájhoz: legközelebbi nyelvrokonaink, a sokak által korlátolt s ostoba módon még ma is lenézett, megvetett „halzsíros atyafiság” hazája van arrafelé – a mi őshazáink *egyike*. Igen: egyike. Mert hiszen már régóta rá kellett volna eszmélnünk: egy ilyen népnek, mint a magyar, *egyetlen* őshazát keresnie teljes hiábavalóság. (Hacsak vissza nem hátrálunk az egész emberi faj közös őshazájához, ami a tudomány mai álláspontja szerint valahol ott van a kelet-afrikai magasföld rohamosan száradó-szikkadó tájain.) Jó lenne hát, ha a különféle őshaza-elméletek hívei békén megegyeznének egymással: e téren roppant bajos – szerény véleményem szerint: lehetetlen – egyetlen közös és kizárólagos álláspontra jutni. A nyelv, a kultúra s a humángenetikai jelleg összetevőinek kérdésköre legalább három különböző dolog. Uráli-finnugor *nyelvrokonságunkat* szégyellni, megtagadni, ellene ágálni nevetséges dolog, nem egyéb, mint egy idült betegség: a nemzeti kisebbségérzés szánalmas következménye. Ugyan mi szégyellni való van rajtuk, akik a mienknél tízszer, százszorta sanyarúbb körülmények közepette, az orosz – s időközben: a szovjet – birodalom iszonyatos szorításában valahogy mégis megőrizték arcukat? Vagy a finneken, akik a társadalom s a gazdaság működtetésében, no meg persze a kultúra szinte minden területén túlszárnyaltak bennünket? A nyelvbeli atyafiság azonban természetesen nem zárja ki azt, hogy művelődésünk meghatározó rétegei még messzebb, Ázsia szikkadt pusztákkal övezett szívéig vezetnek. Sok más mellett kitűnő fogódzót nyújtanak ehhez honfoglalás kori sírleleteink, elveszett mítoszaink bizonyos elemeit megőrző meséink, s nem utolsó sorban ötfokú dallamaink. Fafejű, buta és megátalkodott gondolkodásra vall, ha valaki a maga dicsvágyó magyarságában (?) efféle kijelentésre ragadtatja magát: „Semmi közünk a finnugorokhoz!” Mint amiképp a másik véglet, a sztyeppei nomád örökségünk semmibe vétele vagy lekicsinylése is elfogadhatatlan.

Különben ha tekintetbe – és tudomásul – vesszük, hogy a Kárpát-medencében már előttünk is éltek népek, s azok kisebb-nagyobb csoportjai, némelyiknek talán csak töredékei megérték a mi idetelepedésünket, idővel pedig nyelvükben s szokásaikban is magyarrá váltak, másfelől viszont a gyökeres életmódváltással s a kereszténység elfogadásával, nem csekély mértékben pedig a folyamatos vérkeveredés révén itt a magyarság is új arcot öltött, lassacskán akár ez a több mint 1100 éve lakott új haza is őshazánkká válik. (Csak el ne hagyjuk: újabb már nem lesz!)

Nem különféle feltételezések révén úgyahogy kikövetkeztetett, hanem írásban feljegyzett *nyelvi adatokkal* hitelesen igazolt „őshaza” iránt legfőképp Baskirföld, az egykori Magna Hungaria – nem „Nagy”, hanem Ó-Magyarország! – táján volna még némi keresgélési valónk. Őshazáink egyike egészen bizonyosan arrafelé lehetett: ugyanis Julianus barát és szerzetestársai a 13. század első felében, a tatárjárás megindulása előtt ott még találkoztak, sőt szót is értettek keleten maradt magyarokkal. Akiket aztán csakhamar elsöpört – ki tudja, merre, hová s mivé – a mongol fürgeteg. Kodolányi János egy nagyregényt szentelt erre. Magyar író, költő azon-

ban *személyesen* rajtam kívül – tudtommal – még nem járt azon a földön. Magam is, hajjaj, már régen: tavaly ősszel múlt harminc éve.

A kettős Gulliver-állapot: a kezed-lábad (s ha nem ügyelsz eléggé: az elméd) mozgáslehetőségeit mások számára láthatatlan szálak tízezreivel korlátozó, a talaj szintjéhez rögzítő korlátok, gondok s tennivalók tömegének, másfelől pedig a kívüled és fölötted működő átfoghatatlan erők és hatalmak szeszélyes (és olykor brutális) kénye-kedvének való kiszolgáltatottság. Liliput törpe sokasága és Brobdignad legyőzhetetlen óriásai. De nem egymást váltva, mint a regényben, hanem egyidejűleg.

Jonathan Swift remekművének a gyermeki elméhez átszabott, s evégett afféle „egyfedelű” mesévé szelídített változatát egyébként kilenc-tíz éves korom táján adta kezembe Anyám. Ha emlékezetem nem csal, az átdolgozás Rónay György munkája volt, aki – meglehet: a kiadó kifejezett kívánságára – elhagyta a könyvnek a nyihahák országáról szóló harmadik részét. Bölcs döntés volt: éretlen, kiforratlan, ebből adódóan a világ undok rútságaival szemben még védtelen gyermeki lélek számára nyomasztó, emészthetetlen, s ezért inkább ártalmas, mintsem hasznos szellemi táplálék a teljes, a változatlan *Gulliver*. (Hozzá képest még egy borús égboltú Dosztojevszkij-regény is felüdülésnek tekinthető. Borsi lányom például 13–14 évesen olvasta el a *Bűn és bűnböndést*, s egyáltalán nem vált az ártalmára.) Nagyobbacska kamasz voltam már, amidőn a kíváncsiságtól sarkallva a teljes *Gulliver*t végigolvastam, s bizony nem támadt jókedvem tőle. „Hát ilyenek volnánk?” – legyintett nyakszirten a kiábrándultság. – „Ennyire romlandók, sőt romlottak?” Aztán lassacskán megtanultam, hogy dicső fajunk a romlás benne rejlő változatos lehetőségeit mekkora hatásfokkal, mily ötletesen és sokoldalúan ki tudja aknázni, s hogy a *Gulliver* túlzásai legföljebb a poézis, nem pedig az irracionalitás számlájára írandók. Azon is eltűnődhetünk, hogy Swift a huszadik század épületes eseményeinek ismeretében vajon megtoldaná-e még egy hosszabb-rövidebb fejezettel (esetleg egy újabb könyvvel) halhatatlan és szomorú szatírját, vagy pedig – mélységes kiábrándultságát az arcára kövült ironikus mosoly redői mögé rejtve – csupán egyet-kettőt bölintana: „No, ugye, megmondtam én ezt jó előre?” Hisz némi ostobaságért, kegyetlenségért, képmutatásért, aljasságért az ő idejében sem kellett a szomszédba átkopogatni. A mi végképp eltömegesült félmúltunkra s jelenkorunkra legfeljebb az arányok meg a méretek sokszorozódtak. No meg persze a technika tökéletesedett.

Mint annyi mindent, el kellene újra olvasnom Swift *Gulliver*jét is. Bizonyosan megérné az a néhány napnyi vagy féléjszakányi rááldozott idő. Mintegy hat évtized kihagyás után valószínűleg ma már rátalálnék benne olyasmire is, ami akkoriban – kellő élettapasztalat, s az abból fakadó, inkább szomorú, mint derűs bölcsesség híján elkerülte a figyelmemet. A jó művek újraolvasását különben is be kellene iktatnunk időről időre a napi teendőink közé. Csak ne állna olyan kevés órából egy-egy nap s egy-egy éjszaka. Így aztán csak halogatom – halogatjuk – örökös hátralékaink törlesztését, ernyedten rá-rálegyintve a lelkiismeret meg-megújuló figyelmeztetéseire.

Egy napi hír: nemzeti ünnepünk alkalmából állami kitüntetést kapott a „hazaffyas” szólamai, lila gőzökkel s fantáziadús kisugárzásokkal telített elméletei, nem utolsó sorban pedig gyűlölködő és gyűlöletet szító nézetei és kijelentései – *ordas eszméi* – folytán széles körökben roppant népszerű publicista. Az ordót és annak velejáróit a nemzeti erőforrások minisztere adta át barátságos – vagy legalábbis annak tetsző – mosoly és kézfogás kíséretében. A kitüntetett – természetesen – ugyancsak mosolygott az aktus alatt.

Félreértés ne essék: a kutya sem irigyli tőle. Hisz a hazai államháztartást nem a nyilvánosan kiosztott, különféle rangú és összegű díjak sodorják pénzügyi válságba: ilyesmi a költségvetés nyereségének a nyereségéből is kitelik. (Személy szerint pedig nekem kiváltképp nincsen irigyelni valóm: én már, azt hiszem, minden megkaphatót megkaptam – nem előlem vitte el hát a koncot.)

Am elgondolkodtató az, hogy – no, szóval van itt több dolog is, amin eltöpreng az ember. Hogy a tájékozatlan, járatlan, tanulatlan s – bocsánat, de ki kell mondanom – műveletlen (vagy ami esetenként még rosszabb: félművelt) tömegek körében számosan vannak, akik vevői s fogyasztói a szóban forgó úriember szellemi áru kínálatának, amiatt hiábavaló háborogni. A butítás gyommagvai mindig is erőteljesebben kicsíráztak a megmunkálatlan vagy rosszul megmunkált talajban. Ennek gátat vetni egyébbel nem lehet, mint az idejekorán elkezdett s kellő időn át folytatott, korszerű, színvonalas oktatással, valamint a nemzet egészét megcélzó, élethossziglan tartó népműveléssel – amit természetesen kiegészítenek az önművelés változatos módjai. (Közbevetőleg: csupán azért, mivel használata egy bizonyos korszakhoz kötődik, ne akadjunk fenn a *népművelés* szón, se pedig a vele egyazon gyökereű *népművelőn!* Lehet, hogy ma már a *kulturális menedzser* a „trendi”, de amaz legalább magyarul van, így a tartalma világosabb, megfoghatóbb már így első hallásra is.) Az az ország, amelynek felelős döntéshozói nem szánnak elegendő anyagi áldozatot a tanulatlanság s a műveletlenség felszámolására, előbb-utóbb a legsivárabb nyomorban s egy határtól határig terjedő, össznépi szellemi szeméttelen találja magát. Am ez – noha nem lehet elégszer hangoztatni – csupán egyik mellékszála az említett eset kiváltotta gondolatsornak. Hogy mi tartozik a főszálhoz? Többek közt például ez a kérdés: aki e férfit kitüntetésre javasolta, valóban egyetért annak az ismert tévécsatorna hathatós segítségével terjesztett tanításaival? Merthogy akár igen, akár nem, mindkettőnek megvan a maga szomorú tanulsága. A javaslat elbírálói esetében a kérdés és a válaszokból adódó tanulság-sajnos ugyanaz. Megtoldván mindössze annyival, hogy ilyen esetben sovány mentesség a tájékozatlanság. Egyébiránt ha nem visszhangoznának olyan sokan – mint az eset kapcsán kiderült: *magasabb* körökben is – az immár hivatalos elismeréssel övezett úr tanításait, az egész ügy nem érne egy fél pipa dohányt: elkönnyvelhetnénk egy sajtóságot, ámbár minálunk nem túlon túl ritka klinikai esetként. Felvetődik persze még egy-két kérdés. Például: kinek, kiknek áll érdekében az állami kitüntetések értékét ilyen s efféle balfogásokkal devalválni? Továbbá: a hazai politikatörténet talán legplebejusabb személyisége, Táncsics Mihály (aki *Stancsics*nek születvén aligha számíthatna e kitüntetett maradéktalan jóindulatra) vajon mit szólna ahhoz, hogy kiknek adományozták *már* – s kiknek adományozzák *még* – oda a nevével fémjelzett díjat?

De nem folytatom a morgolódást. Vagy hat fejezettel korábban tettem már egykét megjegyzést a szóban forgó orákulum egyik hajmeresztő előadása kapcsán. Be kell ismernem: semmi látszatja nem volt szavaimnak. Magam sem könnyebbedtem meg, miután kimondtam, leírtam, ami a gyomromat nyomta.

Elment a kedvem az egésztől. „*A költő hasztalan vonít.*” (Gyengébbek kedvéért: József Attila – akinek az apja nem *félíg* volt román, hanem *egészen az*. Ám ezt csupán a xenofóbok bosszantása végett mondom.) Hogy ne ilyen hervadtan érjen véget ez a szakasz, vigasz, erő és reménység végett ideírok még egy sort Valakitől. Máskor is jó fogódzóm volt már ez a mondat – hátha másoknak is jót tesz. Íme: „*Igazság gyanánt szemétdombot soha ne öleljek, anyám.*” (Nagy László)

(Ahogy az előzőek során már említettem: nem naplónak vagy krónikának szánom ezeket az egymás után sorakozó lapokat s bekezdéseket. Most azonban, bár kevéssé tart számat a nagyvilág megkülönböztetett figyelmére – csupán avégett, hogy az iménti, helyenként sötét és lehangoló mondatok után a derű sugara is felvillanjon –, adatszerűen megemlítem magánéletünk legújabb fontos eseményét: időközben megszületett kilencedik unokánk, Rebeka Boglárka. Az ő jóvoltából leányunokáink aránya egyharmados kisebbséggé emelkedett. Bálint fiamék családjában viszont – több mint 12 esztendővel az elsőszülött Bence után – (a testvérek családjaitól eltérően, ahol egyelőre vagy csak fiúk, vagy csak lányok születtek) megfeleződött a nemek aránya. Mindez azonban csak öncélú játék a számokkal. A lényeg az, hogy a pici leányka egészséges, eleven, s szemlátomást nagyon akar élni. Az ő láttán pedig nekünk is több kedvünk támad rá, hogy leéljük a még hátralévőt.)

Rádióbeszélgetést csípek el véletlenül a minap. Szent László királyunkról: legendák leírta s középkori ábrázolások őrizte alakját, valamint csontleletekből kikövetkeztethető valóságos (vagy megközelítőleg olyannak elfogadható) testi megjelenését járja körül az eszmecsere. Szóba kerül daliás termete, a közismert herma előre s magasba tekintő, sasorrú, hosszúkás arcú figurája – nekem meg közben eszembe jut egy mondat, amit még kisgyerekkoromban olvastam róla: „*egy fejjel magasabb mindenkinél*” –, s egyszer csak megüti fülem: az a herma hírül sem a király reális ábrázolata. Ahelyett egy igencsak eszményített, az adott kor elképzelt királyideáljához igazított arcot jelenít meg. A valóságban minden bizonnyal valamelyest mongolosabb vonásai voltak. Nem lepődöm meg az eszményítés megállapításán: ez a módszer nem csupán a középkor, hanem a legújabb kor – mondjuk: a huszadik század – ábrázoló művészetében is tetten érhető itt-ott. (Főleg *itt*: Közép-Európától a Csendes-óceánig terjedő térségek bizonyos országaiban és birodalmaiban...) Az Álmos-Árpád-nemzetség keleti származása s ebből adódó, részben turanid típusa folytán a mongoloid jelleg is valószínűnek, mi több, természetesnek tekinthető. Egy közbevetett mondat azonban megütötte a fületem: „Ami pedig a király legendás, kimagasló természetét illeti – jegyezte meg a diskurzus egyik résztvevője, talán épp a riportot készítő hölgy –, az nagyjából 170 centiméter lehetett.” Ejha, gondoltam magamban, tőlem telhetően kihuzakodván a karosszékben. Még hogy 170 centiméter! Hisz hajdani, fiatal, akkor még össze nem ment állapotom-

ban magam is csupán vagy másfél ujjnyival hordoztam alacsonyabban a fejemet, mint a király. Három fiam közül pedig kettő – kivált a *legkisebbik* – nemhogy egy szinten állna természetben a királlyal, de valamelyest még alá is tekinthetne reá! Hát persze, bólogattam eltűnődve, hisz akkoriban és még nagyon sokáig jóval kisebb volt az átlagmagasság, mint napjainkban. Bartucz Lajos antropológus professzor könyve a magyarság embertani vonásairól alig nyolcvan éve, a két háború között látott napvilágot, s abban a magas természet alsó határa valóban 170 centiméternél kezdődött. E téren csak évtizedekkel a háború befejezése után tapasztalhattunk szembetűnő változásokat. Ma pedig? Jóllehet mérési adatok híján fogalmam sincs róla, mekkora lehet az átlagtermet, azt azonban nap mint nap látom, hogy a fiatalok közt szép számmal vannak 190 cm körüliek, de még azon felüliek is. (Vízipólócsinaink és kézilabdásaink nemzetközi sikerei – természetesen a kiváló szakmai felkészítésen túl – valószínűleg azzal is magyarázhatók, hogy bőven adódik válogatási lehetőség a nagyra nőtt fiúk és lányok közül.) Egyszóval: az akceleráció – nálunk éppúgy, mint a korábban apró természetűnek besorolt távol-keletiek körében – derekasan kitett magáért.

Szent László királyt azonban roppant nehéz csupán akkorának elképzelnem, mint amekkorának a rádióban mondta az a valaki. Nem hiszek az illető szavában. Vagy téves számítás, vagy félrehallott adat alapján mondhatta, amit mondott. Vagy pedig eltévesztette. Ennél rosszabbat – például azt, hogy szántsándékkal, csak a hatás kedvéért közölt valótlanúságot – nincs kedvem, se szándékom feltételezni róla.

Hogy pedig én magam valójában hol is állok, mely szakaszán (vagy végén) egy elképzelt tornasornak, az világosan kiderül Ábris unokám szavaiból. Ábriska nemrég múlt 3 éves, csordultig teli van közlendőkkel és kérdeznivalókkal, a szavak némelyikét viszont egyelőre még kissé egyéni módon alakítja. A *nagy kamion* például az ő kiejtése szerint *nyagy kaminyon*. Néhány nappal ezelőtt egy délután ott vagyok náluk, s este tájt, mielőtt elindulnék hazafelé, még egyszer belépek a nagy szobába a két kicsi gyerekhez. Ábris ott szöszmötöl valamit a padlón, az ajtó közepében. Odahajolok kissé fölibe, hogy jobban lássam, mit csinál. Erre ő félbehagyja elmélyült tevékenységét, fürkészsze föltekint rám nagy, dióbarna szemével, két-három pillanatig elgondolkodik, majd egyenes szóval megtudakolja: „*Papa, te mikor leszel nyagy?*” Váratlanul ér a szokatlan kérdés, ezért, mintha csak nem jól érteném a szavait, meg hogy a választ amúgy sebtiben végiggondolhassam, némi időhúzás végett visszakérdezek: „*Tessék?*” Mire ő változatlanul, szóról szóra megismétli a kérdést „*Te mikor leszel nyagy?*” Mi egyebet válaszolhatnék neki? „*Tudod, Ábriskám, én már nem nővök ennél nagyobbra. De te – te majd nagyra nősz.*” Bizonyára megértette, amit mondtam, láthatóan bele is nyugodott. Többet ugyanis távozásom előtt már nem kérdezett tőlem, s csak búcsúzáskor jött ki az előszobába bátyjával, Boldikával együtt, hogy vidoran integessenek utánam.

S még mondja valaki, hogy a kicsi gyermekeknek csalóka az arányérzéke!

Lassacskán majdcsak rálelek a magam helyére ebben a világban.